

Wanbegrip bij minister Visser

Het standpunt van minister Visser is volkomen in strijd met dat wat de voorzitter van de

Slot op pag. 3

Onze opmerkingen over het tweejaarlijks doorlichten van onderwijzend personeel hebben nogal wat kritiek uitgelokt. De conclusies waartoe het Voorlichtingsblad van de Anti-Atoombom-Actie kwam, zijn volgens de critici niet gerechtvaardigd, omdat de dosis straling die het lichaam (i.c. het beenmerg) ontvangt bij deze doorlichting te klein zou zijn om schadelijke gevolgen te kunnen hebben. Het is onder anderen een arts die zelf bij dergelijke onderzoeken betrokken is, die ons dit schrijft, en wij zouden geneigd zijn ons zonder meer bij zijn deskundig oordeel neer te leggen, ware het niet dat ons tegelijkertijd een knipsel bereikte uit de Nieuwe Vlaardingsche Courant, waarin te lezen staat:

„Bij het komende bevolkingsonderzoek op tuberculose, van maart tot augustus in te stellen door de Stichting Tubero-va, zal de jeugd beneden de vijftien jaar niet betrokken worden. Van hoger hand is daartoe opdracht gegeven, omdat het bestralingsgevaar voor hen te groot zou zijn. Wethouder M. H. L. Weststrate deelde dit gisteravond tijdens de raadsvergadering mee in antwoord op vragen van de heer Ligthart. De leerlingen van de middelbare scholen zullen, althans wanneer de ouders er geen bezwaar tegen hebben, onderzocht worden door middel van de Mentoux-reactie.”

Toen we dat gelezen hadden, begonnen wij toch weer te twijfelen. Misschien zou het wel nuttig zijn, als de overheid eens een deskundig onderzoek liet instellen. Dat zou er althans toe kunnen leiden, dat de door dit soort publicaties gerezen bange vermoedens uit de wereld geholpen worden, want als ze ongemotiveerd zijn, is het inderdaad onjuist, zoals een andere briefschrijver stelt, „dat door deze suggestie een zegenrijke maatregel (de periodieke doorlichting) in diskrediet dreigt te geraken”.

Op één punt hebben de critici in ieder geval gelijk: de berekeningen van prof. Witte gaan niet op. Zou er geen doorlichting zijn, dan zou namelijk het aantal dodelijke infecties door t.b.c. onder de leerlingen stijgen, wat de vergelijking al onzuiver maakt. Daar komt echter nog bij, dat alleen dodelijke t.b.c.-infecties worden vergeleken met dodelijke leukemiegevallen, waarbij prof. Witte voorbijgaat aan het feit dat bij de huidige stand van de wetenschap t.b.c. zelden, maar leukemie vrijwel altijd dodelijk is. In zoverre was het betrokken artikel althans minder goed gedocumenteerd dan wij bij eerste lezing dachten.

Ook op de kwestie van het voortwoekerend nazisme willen wij in dit nummer terugkomen. Wij willen met name de tegenkrachten eens naar voren brengen, de krachten die zich over de gehele wereld, ook en misschien wel juist in Duitsland, in toenemende mate verzetten tegen het veelkoppig monster waarvan blijkbaar bij lange na nog niet alle koppen zijn afgeslagen. Te denken valt bij voorbeeld aan de Duitse televisie, die met zeer goed gedocumenteerde programma's het Duitse volk voor houdt wat er in werkelijkheid gebeurd is. Wij kunnen er wel eens wat wrang om lachen als de Duitsers zeggen dat allemaal niet te hebben geweten (en in vele gevallen zal die spot terecht zijn), wij mogen aan de andere kant ook niet vergeten dat onze betere informatie ook uit onze instelling voortvloeide, terwijl de Duitser geneigd was die informatie als vijandelijke propaganda van de hand te wijzen. Het siert de goede Duitsers dat zij die schuld ook niet ontkennen en het spreekt vanzelf dat wij met hen, met de televisiemensen, met de makers van films als Mein Kampf, verder moeten. Met die goede Duitsers zullen wij in toenemende mate contact moeten zoeken en wij zullen hun de indruk moeten geven dat wij achter hen staan.

In Socialisme en Democratie heeft dr. W. Drees jr. een artikel geschreven over de meidagen van 1940. Hij verkondigt daarin de stelling dat het Nederlandse leger niet had mogen capituleren op de dag waarop het dat deed, omdat door langer doorvechten bepaalde Duitse eenheden en tanks in Holland gebonden zouden zijn en dus niet in België en Noord-Frankrijk hadden kunnen worden gebruikt. Nog helemaal afgezien van de steriliteit van dergelijk theoretisch geschrijf, vergeet de heer Drees blijkbaar, dat de Duitsers gedreigd hadden Utrecht, Amsterdam en Den Haag hetzelfde lot te doen ondergaan als Rotterdam. Als men over militaire beslissingen schrijft, schrijft men ook over de levens van mensen en over een waardevol economisch en cultureel bezit. Het is een feit dat militairen die bijkomstigheid nogal eens over het hoofd plegen te zien, maar van de heer Drees hadden wij dat toch niet verwacht. Als we toch aan het theoretiseren zijn, mogen wij ons land ook wel eens vergelijken met Denemarken, dat toen niet de bijna symbolische tegenstand heeft geboden waartoe het in staat was. Het is met heel wat minder schade uit de oorlog gekomen. Misschien

met een tikkeltje meer schande, maar wie let daar nu op in de internationale politiek?

Nu wij het toch over het leger hebben, nog een citaat uit De Nederlandse Krijgsman, waarvan de redactie een onderzoek heeft ingesteld naar de godsdienstige belangstelling van de zich protestants noemende militairen:

„Van de 400 jongens uit kerkelijke protestantse gezinnen in een bepaalde garnizoensplaats met 3000 militairen, bezoeken slechts vijftien de catechisatie daar ter plaatse. Ongeveer vijf tot tien bezoeken vrij geregeld de dagsluitingen in de kazerne. Onder hen zijn dan nog belangstellende buitenkerkelijken of rooms-katholieken.”

Van belangstelling voor humanistische geestelijke verzorging is onze minister Visser nooit iets gebleken. Het Humanistisch Thuisfront heeft geen toegang. Is de minister eigenlijk wel eens iets van belangstelling voor de protestantse geestelijke zorg gebleken? Of heeft het P.I.T. misschien om andere redenen wel toegang?

Het weigeren van advertenties op andere dan morele gronden is een kwalijke zaak, een net zo kwalijke zaak als wat men met een lelijk woord „zaalafdrifving” pleegt te noemen. Wij dachten dat dit soort praktijken eigenlijk tot beneden onze grote rivieren beperkt bleven, tot wij in de V.R.O., het orgaan van de Ouderraad voor het lager en kleuteronderwijs te Rotterdam het volgende aantroffen:

„In het kader van een propaganda-actie voor de openbare scholen in Schiebroek werden door de Verenigde Rotterdamse Ouderraden en de Vereniging Volksonderwijs advertenties geplaatst in de nummers van augustus en oktober van het orgaan der Stichting Schiebroekse Gemeenschap. In deze advertenties werden het wezen en het doel, de idee en de praktijk van de openbare school uitsluitend op positieve wijze naar voren gebracht. Na de tweede plaatsing is door middel van een ingezonden stuk van r.-k. zijde bij de redactie van genoemd orgaan gereageerd. Deze reactie was dermate negatief, afbrekend en getuigde van zo weinig respect voor het openbaar onderwijs, dat de redactie van het orgaan der S.G. zich genoodzaakt zag niet tot plaatsing van dit ingezonden stuk over te gaan. Vervolgens werd de voorzitter van de S.G. achter de schermen van r.-k. zijde onder druk gezet — om geen scherpere term te gebruiken. Aldus in een dwangpositie gebracht, het al of niet voortbestaan der S.G. stond op het spel, zag de voorzitter der S.G. geen andere mogelijkheid, dan een voorstel in te dienen om in het vervolg geen advertenties over scholen van welke richting dan ook in haar orgaan op te ne-

men. (...) Het spel is handig gespeeld, dit valt niet te ontkennen. Immers, men weigert voortaan niet alleen de advertenties van het openbaar onderwijs, doch ook die van het bijzonder onderwijs. Hoe het bestuur der S.G. dit in overeenstemming wil brengen met haar in de statuten vastgelegde beginsel van volledige erkenning en waardering van de geestelijke verscheidenheid van de Nederlandse samenleving is een vraag die dit bestuur onbeantwoord laat.”

Voor ons is dat geen vraag, want het is duidelijk dat ook dit bestuur weer door de knieën is gegaan voor de druk van onze rooms-katholieke vrienden, lieden die maar al te vaak niet op zulke hooggestemde beginselen als „erkenning en waardering van de geestelijke verscheidenheid” uit zijn, maar op niets anders dan uitbreiding van het eigen machtsgebied. En meneer Van Doorn zich maar verbazen dat die katholieken zo vaak voor ondemocratisch worden versleten.

Misschien wil de heer Van Doorn, die nog niet zo lang geleden verklaarde, dat „twee miljoen katholieken in ons land er min of meer genoeg van beginnen te krijgen als democratisch onbetrouwbaar te worden voorgesteld”, ook eens zijn licht opsteken in Geleen. Daar was op een gegeven moment herstemming in de gemeenteraad nodig, omdat de stemmen gestaakt hadden over een voorstel tot het verlenen van subsidie aan Humanitas. Het voorstel zou er gekomen zijn, als niet toevallig een van de dissident-katholieke wethouders ziek was geweest. Intussen heeft men in Geleen niet stil gezeten, want toen slechts kort daarna opnieuw gestemd werd, bleken plotseling alleen de socialistische en protestantse leden van de raad voor te zijn, terwijl alle dissident-katholieken zonder een schijn van argumentatie van mening veranderd bleken en tegen stemden. Het heeft geen zin onze katholieke vrienden nog eens te wijzen op de onverdraagzaamheid en de discriminatie van hun besluit (ze zijn nu eenmaal zo, al zal de heer Van Doorn ook dat wel ontkennen), maar het lijkt ons wel duidelijk dat er in dit geval van onverhopen druk van ondemocratische zijde sprake moet zijn geweest. Of moeten wij het als zuiver toevallig beschouwen, dat alle katholieken binnen enkele dagen van mening veranderden? Het lijkt ons eerder zo, dat het er op na houden van zoiets als een eigen mening voor de katholieke eenvoudige niet is toegestaan. Wij vingen nog een „argument” op van de tegenstemmers: de maatschappelijk werkers van Humanitas bedrijven atheïstische propaganda. Hebt u wel eens een propaganda bedrijvende maatschappelijk werkster gezien? Maar je hoeft ook geen kennis van zaken te hebben om de democratie om hals te brengen.

De dolende ridder en de nieuwe tijd

Onlangs heeft de Spaanse auteur Salvador de Madariaga in een opmerkelijk essay in het tijdschrift „Monat” (Heft 147) een nieuw licht doen vallen op de uitzonderlijke figuur van Cervantes en diens schepping Don Quijote. De Madariaga zelf is een man van bijzondere allure, overtuigd liberaal en fel tegenstander van het Franco-regime. Hij leeft dan ook als banneling in het buitenland. Van de Madariaga, essayist, dichter en historicus, verschenen biografieën over Columbus, Cortés en Bolívar. Over Spanje schreef hij o.m. zijn „The genius of Spain”. Maar ook de figuur van Don Quijote boeide de Madariaga, zoals iedere Spanjaard steeds weer geboeid wordt door de gestalte van de dolende ridder. Reeds in 1926 verscheen zijn „Guía del lector del Quijote” (Gids voor de lezer van de Quijote). En opnieuw heeft Don Quijote hem beziggehouden in het onlangs geschreven essay waarvan wij hier de inhoud kort weergeven.

Toen Cervantes in 1547 werd geboren stond Spanje op het toppunt van zijn macht. Het Spaanse rijk kon met recht een wereldrijk genoemd worden. Toch droegen de tijdgeest en ook de staatsinstellingen nog overwegend een middeleeuws feodaal karakter. Cervantes werd geboren in Alcalá de Henares, toenmaals een centrum van Erasmusiaans humanisme. In zijn jonge jaren een avontuurlijke en leergierige knaap, wist Cervantes een uitgebreide kennis te vergaren. Hij trok naar Italië, waar de Italiaanse cultuur voor hem een bron van kennis en inspiratie was. In 1571 nam hij deel aan de zeeslag van Lepanto tegen de Turken, waarbij zijn linkerhand werd verminkt. Vier jaar later werd hij op de terugreis naar Spanje door piraten overvallen en naar Algerië meegevoerd, waar hij vijf jaren in slavernij verbleef. Volgens de Madariaga zou juist de ellende van deze tijd de vruchtbaarste levenservaring van de dichter vormen. Een stelling, die zeer aanvaardbaar is. Leed draagt zeer vaak bij tot geestelijke verdieping. Zie de Duitse mysticus Meister Eckhart niet reeds: „Das schnellste Tier, das Euch trägt zur Vollkommenheit ist Leiden”? Juist de geketende Cervantes werd zich er van bewust hoe óók de lichamelijk geknechte mens, geestelijk vrij en soeverein kan zijn.

Innerlijke vrijheid

Het thema van de innerlijke vrijheid van de mens, dat de Madariaga hier aan de orde stelt, is in verschillende variaties bij allerlei denkers in de loop der eeuwen behandeld. Socrates bleef in de gevangenis geestelijk een vrij man, die door geen rechter gedwongen kon worden zijn opvattingen prijs te geven. De Stoïcijnen, die in Socrates hun grote voorganger zagen, wijzen herhaaldelijk op de vrijheid van de persoonlijkheid, die zijn geestelijke zelfstandigheid tegenover de omstandigheden weet te bewaren. Wanneer iemand aan de Stoïcijner Epictetus vraagt:

„Wat dan te doen?” geeft deze het volgende antwoord: „*Hetgeen in onze macht ligt zo goed mogelijk in orde maken en het overige nemen zoals het van nature is.*” Maar dan wijst de bezoeker op alles waardoor de individu wordt bedreigd: de gevangenschap, de ballingschap enz. Epictetus antwoordt dan in de volgende dialoogvorm: „In ballingschap gaan. Maar wie verhindert u dat te doen lachende, opgeruimd en innerlijk gelukkig? „Vertel uw geheimen.” Ik zeg niets; want dat is in mijn macht. „Maar ik zal u laten boeien.” Man, wat betekent dat? Mij boeien? Mijn been zult ge boeien, maar mijn vrije verkiezing kan zelfs Zeus niet overheersen.” En enkele eeuwen na Epictetus getuigde Boëthius van zijn innerlijke vrijheid door in de kerker in het aangezicht van de dood zijn „Vertrouwing der wijsbegeerte” te schrijven.

Paradoxe situatie

Wij keren terug tot de Madariaga. Hij wijst er op, hoe Cervantes in zijn gevangenschap een voorbeeld was van onbevreesde mannelijkheid, en hoe hij later toen hij de vrijheid had weergekegen een leven van hulpeloosheid en armoede moest leiden. De nood toont wat een mens waard is. Als slaaf leidde Cervantes een waardiger leven dan als vrij man in zijn vaderland. Uit deze merkwaardige paradoxale situatie is de Don Quijote geboren. De Madariaga schrijft: „Der Absturz von der Burg seines würdevollen Sklaventums hinunter auf die kotigen Landstrassen seiner wanderschaftlichen

Stijlmijmerij

Bij het lezen van het voortreffelijke jubileumnummer van „Mens en Wereld” viel het mij op, dat wij trots alle lofprijzingen van onze buitenlandse vrienden en binnenlandse andersdenkenden toch reëel genoeg bleven om onze tekortkomingen te zien en daarvan zelfs in de jubelkrant openlijk blijk te geven. Schrijft bij voorbeeld een katholiek arbeider over de humanistische geestelijke raadslieden in de arbeiderskampen: „Ik kan niet anders zeggen dan dat ik het grootste respect en bewondering voor hun prima werk heb gekregen,” dan merkt op een andere plaats de cursiefschrijver, wanneer hij het heeft over „later”, zo langs zijn neus weg op: „... dan beseft niemand meer hoeveel inspanning het heeft gekost en met hoe weinigen het werk moest gedaan worden”. En wanneer de protestant H. Kraemer ons Verbond ziet als „een der belangrijkste geestescomponenten van het Nederlandse volk” en getuigt, dat ons streven „principeel aangaard moet worden als bijdrage tot het geestelijke en morele welzijn van ons Nederlands bestel”, dan leest men een bladzijde verder van H.B., dat „maar weinig gemeenschappen in het H.V. erin geslaagd (zijn) om werkelijk een gemeenschap van gelijkgezinden te worden, die een vervulling is voor de leden”. En hij voegt er kort maar afdoend aan toe: „Aan de stijlvorming is te weinig aandacht gegeven”. En verder: „Voor humanisten over de gehele wereld vormt Nederland een inspirerend voorbeeld” prijst Mary S. Morain. Ja ja, zie je J. P. van Praag denken, maar „het is benauwend als men goed beseft, wat het humanisme nog te doen staat”. Om de bloemlezing te besluiten met een pluim van dr. Karel Cuypers: „Dat wij in het Vlaamse land als een verbond bestaan, ...danken wij werkelijk aan het Nederlandse Verbond”, waar weer tegenover staat de bezorgdheid van H.B. over de vele bedankjes, waarvan hij de oorzaak ziet „in de zwakke binding der leden in vele gemeenschappen, die

Freiheit ist der Ursprung eines jeden Missgeschicks des Ritters von der Traurigen Gestalt. Zu diesem Zeitpunkt hatte sich die persönliche Erfahrung in Algerien ausgeweitet und vertieft zu einer nationalen Erfahrung.” Immers ook Spanje als natie had zijn grote tijd gehad. Het verval trad in juist in de jaren toen Cervantes weer als een vrij man in Spanje leefde. Deze dubbele ervaring sublimeerde de schrijver in zijn roman over de dolende ridder. De geestelijke grootte van dit werk bestaat juist hierin, dat het thema niet misvormd is door bitterheid. De Madariaga wijst er op, dat Cervantes een humane, liberale geest was, die op humoristische toon de clerus hekelde maar óók de gruwelijke wijze kritiseerde, waarop de Moren en de Joden uit Spanje verdreven waren. Ironisch en sarcastisch spreekt hij over de echte christenen, die er trots op zijn, dat er noch Joods noch Moors bloed door hun aderen vloeit. Cervantes was een verlichte vrijgeest, die zijn tijd in feite ver vooruit was. Cervantes, aldus de Madariaga, was een man die harmonie in alle dingen zocht, hij was één van die geesten van zijn tijd (de Engelse empiristische filosoof Francis Bacon was een andere), die in de natuur een soort immanente wijsheid vermoeden, waarvan de mens slechts op eigen verantwoordelijkheid kan afwijken. Hij was een voorbode van het tijdperk van de Verlichting. De drie grote boeken Rabelais’ „Gargantua”, Montaigne’s „Essais” en Cervantes’ „Don Quijote” staan als drie mijlpalen op de weg van de Europese geest van de riddertijd tot onze huidige epoeche. Cervantes is een voorloper van de moderne mens, kritisch en geestelijk onafhankelijk, „einen klaren, heiter-gelassenen Blick aufs Leben werfend.”

P. Krug

deels weer moet verklaard worden door een gebrek aan initiatief, toewijding en activiteit van vele bestuurders”.

En wij hebben ijverig ja zitten knikken en al lezende gemompeld: „Juist, v. P., daar zouden we veel meer oog voor moeten hebben” en „Die H.B. slaat de spijker toch maar precies op z’n kop” en „Die cursiefschrijver heeft het maar weer raak gezegd” enz. enz. En we gaan over tot de orde van de dag...

Ik waag het er op die gezapige orde nu eens te verstoren en – ik moet nu eenmaal een keus maken – ik neem daarvoor die opmerking over de stijlvorming. Maar, zult u zeggen, H.B. verwacht toch niet dat een vijftienjarige al een eigen stijl heeft? O nee, dat verwacht H.B. zeker niet en als ik hem goed heb begrepen dan bedoelt hij: „Vijftien jaar oud en nog altijd zelfs geen poging gedaan om te komen tot iets, dat wel eens een eigen humanistische stijl zou kunnen worden”.

En daar kunnen we weinig tegen inbrengen! Wij kennen maar al te goed de droge saai lezingen in bruingerookte zaaltjes met bierreclames aan de wand en wrakke café-tafeltjes op de vuile grond. Geen blommetje kan er af en asjeblijft geen omlijsting van muziek of voordracht. Zingen is helemaal taboe en een bakje koffie, dat zo veel gezelligheid kan geven, staat niet op het programma. Hoe erg het dikwijls is moge blijken uit het feit dat een hoofdbestuurder, die onlangs in een dergelijke omgeving als spreker optrad, de sfeer ronduit luguber noemde!

Hoe nu? Kan het Humanistisch Verbond ons dan niet meer bezielen? Gaat er van het humanisme dan geen inspiratie meer uit? Hebben wij humanisten dan geen fantasie meer?

Indien het humanistische zout zuur wordt, waarmee zal men het bittere aardse leven dan verzoeten?

Ik kom hierop terug.

Styllet

Slot van pag. 1

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, prof. mr. P. J. Oud, voor de radio meende te moeten ontwikkelen na de onbevredigende discussie over hetzelfde onderwerp bij de behandeling van een vorige begroting van defensie. De bewindsman heeft zich daar weinig aan gelegen laten liggen. Hij blijft, naar kernachtige socialistische getuigenis, ons humanisten als tweedetrangs burgers behandelen. Het moet wel ernstig worden betrouwd, dat ditmaal de liberale fractie in de Tweede Kamer door niet duidelijk tegen deze verkeerde ministeriële visie stelling te nemen het ernstige gevaar loopt de betrokken bewindsman in zijn volkomen onjuiste (en in hoge mate onliberale!) opvatting op dit stuk van zaken verder te stijven. Roethof

Ethisch socialisme

„Ethisch socialisme” heet het nieuwste boek van Prof. Flam dat enige maanden geleden is uitgekomen bij de uitgeverij „Ontwikkeling” te Antwerpen. Bij het recenseren van een concert is het onderscheid tussen de prestatie van de scheppende kunstenaar, die het muziekstuk heeft gecomponeerd, en de prestatie van de uitvoerende kunstenaar die het stuk vertolkt uiteraard een eenvoudige zaak.

Bij het recenseren van een filosofische voordracht of van een filosofisch boek is de onderscheiding tussen de prestaties van de schepper der gedachten en die van de vertolker minder eenvoudig. Vele filosofische vertolkers verstaan namelijk aardig de „kunst” om de gedachten van andere denkers te vertolken alsof het hun eigen gedachten zijn. Het niet terzakekundige publiek denkt dan met een scheppende geest te doen te hebben terwijl er slechts sprake kan zijn van een woordkunstenaar of van iemand die uit andermans geschriften „zusammenschreibt”. Maar gelukkig zijn er op deze regel nog uitzonderingen. Eén der zeer weinige oorspronkelijke denkers in het Nederlandse taalgebied is de filosoof Flam; zijn geschriften zijn daarom zo belangrijk omdat zij een rijkdom bevatten aan scheppende gedachten.

Het boek waarom het hier gaat draagt de titel „Ethisch socialisme”, maar het zou m.i. ook verschillende andere titels kunnen dragen. Alle boeken van Flam geven meer dan de titel aan, maar bij het onderhavige werk is dit in zeer sterke mate het geval. In feite is het een bundel van zeven wijsgerige opstellen waarvan er één tot titel draagt „De ethische grondslagen van het socialisme”. Deze opstellen zijn veelal de teksten van voordrachten die Flam in verschillende plaatsen heeft gehouden. Zo herkennen wij tot onze vreugde bijvoorbeeld de voordracht over „Hartstochtelijke dialectica” die voor de Bilthovense Kring werd uitgesproken en de cursus over „Nihilisme en opstand” die in de School voor Wijsbegeerte te Amersfoort werd gegeven. Flam is niet alleen een vruchtbaar schrijver maar ook een meester op het aphorisme en legio zijn in het onderhavige werk de kernachtige gezegden die de mens oproepen om mens te zijn. Een uitvoeriger citaat moge hier volgen (blz. 52): „Voor elke bewuste enkeling stelt zich het probleem van zijn historische verantwoordelijkheid, afgezien van zijn opvatting over het verloop van de geschiedenis en haar uiteindelijke doel. De verantwoordelijkheid gaat niet van buiten uit, maar is een innerlijke bewustwording van de rol die de enkeling te vervullen heeft in het licht van de menselijkheid (humanitas) die geen gegeven, maar een taak is. De mens is wezenlijk voor zichzelf een taak, hij heeft zichzelf te maken indien hij mens is. Het dier maakt zichzelf niet en heeft een lot dat van buiten uit komt, de gegeven mens of de diermens is niet veel anders. Authenticiteit voor een enkeling kan derhalve niet anders betekenen dan zichzelf tot taak hebben en het eigen leven op te bouwen niet in de beperkte horizon van een individueel leven dat buiten zichzelf niet uit kan, maar in de oneindige gezichtseinder die de mens is.”

Levensleer

Onder „ethisch socialisme” verstaat de auteur een wijsgerig socialisme, waarvan hij in het voorwoord typerenderwijze zegt: „Het socialisme is veel meer dan een strijd voor bepaalde sociale eisen, het is wezenlijk een levensleer geworden voor hen die met heel hun wezen tegen de eenzaamheid en de vernedering van de mens protesteren.” En op blz. 21: „Ons doel kan het niet zijn de kritiek op de socialistische beweging te maken, maar waar het bij ons op aankomt, is

de diep denkende zelfstandigheid, op deze filosofie die de lucht van elk authentiek socialisme is.”

Het socialisme in deze betekenis van het woord is de leidende gedachte van het boek. Over het socialisme zoals het reilt en zeilt worden tussen de bedrijven door harde noten gekraakt. Ik zou mij kunnen voorstellen dat niet-socialisten zich door het filosoferen van Flam lieten meeslepen tot enthousiasme voor het socialisme en ook dat socialisten door lezing van het besproken boek ernstig zouden gaan nadenken over het socialisme.

Honger

Het hoofdstuk over „De ethische grondslagen van het socialisme” is in zijn geheel niet het sterkste van het boek omdat het op bepaalde apriori (vooropstellingen) steunt ten aanzien waarvan men zeer wel van mening kan verschillen. Dat het huidige socialisme geen theorie heeft is niet voor betwisting vatbaar. Maar de stellingen van Flam inzake honger en maatschappijstructuur zijn in het licht der huidige feiten bepaald onhoudbaar. Dat in een klassenloze maatschappij de honger niet tot een georganiseerd stelsel behoort en dat dit wel het geval is in de kapitalistische maatschappij (zoals op blz. 146 staat geformuleerd) is een sterk staaltje van de door ons gewraakte apriori. Reeds Lenin heeft een verklaring gezocht voor het evidente feit dat in zijn tijd de arbeidersklasse in de Westers-kapitalistische landen welvaarend was (een verklaring die hij meende te hebben gevonden in het bezit van koloniën die werden uitgebuit, waardoor het mogelijk was dat de bourgeoisie dier koloniale landen een stuk maatschappelijk produkt aan „haar” arbeidersklasse afstond.) Nu het koloniale stelsel goeddeels is geliquideerd is de arbeidersklasse in de voorheen-koloniale landen nog sterker tot welvaart gekomen, hetgeen geen enkele theorie kan wegrekenen. De honger is een functie van velerlei factoren ook in niet-kapitalistische maatschappijen.

Het geloof in een klassenloze maatschappij is bovendien in onze tijd niet bewaarheid. Wie er in mocht geloven raad ik aan eens een kijkje te gaan nemen in Joegoslavië of om het boek van Djilas „De nieuwe klasse” te lezen. Uw recensent schrijft deze dingen niet omdat hij een kapitalist en reaktionair zou zijn. Hij is er van overtuigd dat de mens ook bij niet-kapitalistische productiewijzen kan leven. Maar om deze structuren en de daarin levende mensen bij voorbaat te idealiseren daarvoor acht hij geen redenen aanwezig.

Het centrale thema van dit hoofdstuk omschrijft Flam als volgt: „Wij kunnen, uitgaande van de kenschetsing die we van de burgerlijke moraal gegeven hebben, de ethische grondslagen van het socialisme ontwikkelen. Het socialisme is uit de burgerlijke levensvisie gegroeid en zal derhalve bepaalde elementen van deze overnemen en bewaren, om ze op nieuwe banen te leiden. Uitgesloten zijn hierbij het cynisme en de geblaseerdheid, die onverschillig tegenover elk gebeuren staan. Het socialisme herneemt vooral de staatsburgerlijke of republikeinse geest van de burgerlijke levensvisie, maar geeft hun een gans nieuwe grondslag door een filosofie van de solidariteit en van de arbeid.”

Zelfvervreemding

Bij de filosofie van de arbeid, die eerst met Hegel en Marx een aanvang neemt, is kardinaal de theorie over de zelfvervreemding (aliënering)

van de jonge Marx. Deze Marxistische theorie, die Flam tot de zijne maakt, houdt – kort samengevat – in dat de arbeider als mens van zichzelf vervreemd is omdat hij slechts een gespecialiseerde deelbewerking uitvoert in het productie-proces.

De arbeidsindeling is echter geen sociologisch gegeven maar een technisch gegeven. Het valt daarom voor mij niet in te zien dat een socialistische maatschappijstructuur die op de getechniseerde industrie steunt (waaraan de arbeidsindeling inherent is) een liquidatie van de zelfvervreemding uit dezen hoofde zou betekenen. Ten aanzien van de zelfvervreemding louter en alleen het kapitalisme als zondebok beschouwen schijnt ons een sociologisme toe van de eerste orde. Voor zover de zelfvervreemding bestaat heeft zij o.i. ook biologische wortels (men denke aan zwakke zenuwgestellen) en psychologische oorzaken. Dat de mens geen mens kan zijn in een niet-socialistische maatschappijstructuur wordt door de ervaring weerlegd. Dat de mens vanzelf mens wordt in een socialistische orde is door de ervaring geenszins bevestigd.

Zou Marx zijn theorie over de menselijke zelfvervreemding, die hij in 1844 ontwikkelde, zelf als onbevredigend hebben gevoeld zodat zij tijdens zijn leven nimmer is gepubliceerd? (De posthume publicatie heeft eerst in 1932 plaatsgevonden.)

Ter oriëntatie worden de andere hoofdstukken hier nog even met name genoemd:

1. Het einde van de filosofie.
 2. De verantwoordelijkheid voor het mens-zijn.
 3. Hartstochtelijke dialectica.
 4. Vrijzinnigheid is een levenshouding.
 6. Nihilisme en opstand.
 7. Op weg naar een levensblijve filosofie.
- Zij hebben met de titel „Ethisch socialisme” slechts een zeer losse relatie en kunnen als afgeronde filosofische beschouwingen van hoog gehalte ieder op zichzelf worden gelezen. (In verschillende hoofdstukken komt de term socialisme niet voor.)

Het is niet mogelijk al deze beschouwingen in een kort artikel recht te doen wedervaren. Wij beperkten ons derhalve in deze recensie tot het hart van het boek en adviseren de werkelijk geïnteresseerde vanwege de kwaliteit der verhandelingen om het werk zelf ter hand te nemen.

Dr. Jac de Roy

„Europa-Archiv” over apartheid

Het lezenswaardige halfmaandelijkse tijdschrift „Europa-Archiv” (Bonn, Schaumburg-Lippe-Strasse 6) gaf in het nummer van 10 januari 1961 een uitstekend artikel van 30 pag. van de hand van C. Montague Woodhouse over de apartheid in Zuid-Afrika. De auteur behandelt achtereenvolgens het begrip apartheid en de geschiedenis, de economische en politieke aspecten van het rassenprobleem in Zuid-Afrika. Ook de wetgeving op het gebied van de apartheid wordt onder de loep genomen. Twee argumenten tegen de apartheidspolitiek hebben de aandacht van de schrijver: 1. de overtuiging, dat deze politiek moreel verwerpelijk is. 2. het feit, dat zij praktisch niet is door te voeren.

Een oplossing ziet Woodhouse niet. Hij haalt in zijn conclusie de journalist S. Pienaar aan die het hele probleem stelt als een conflict tussen „een onweerstaanbare kracht” (de Afrikaanse bevolking) en een „onbeweeglijk object” (het Europese nationalisme). Verplaatsing van de zwarte en de blanke bevolkingsgroepen of verdeling van Zuid-Afrika schijnen de enige alternatieven te zijn. Maar van een „oplossing” kan men hier moeilijk spreken.

P.K.

Daar ZIT ik mee

Mijnheer G.,

U hebt voor uw moeilijkheden geen naam, schrijft u. U zou niet weten waaronder u ze zou moeten rangschikken, maar desondanks zijn ze uw hele leven uw trouwe metgezel geweest. U had alleen maar behoefte ze eens uit te schrijven en op die manier eens ernstig met uw eigen leven bezig te zijn.

Welnu, dat is, dunkt mij, op zichzelf al van veel belang. Heel veel mensen komen, in het jachtige tempo van tegenwoordig, nauwelijks meer aan bezinning op het eigen leven, en op het leven in het algemeen, toe. En het neerschrijven van zijn gedachten is een vorm van bezinning, van gesprek met zichzelf, waardoor men tot meerdere klaarheid komen kan.

Toch wilt u graag dat ik mij in het gesprek, dat u met u zelf voert, meng. Ik wil dat met genoegen doen. En dan is het, geloof ik, voor de andere lezers niet nodig dat ik uw gehele levensverhaal navertel. Enkele trekken eruit zijn voldoende: U bent onder bijzonder ongunstige omstandigheden opgegroeid in een arbeidersgezin, waarin de toen heersende werkloosheid veel ellende heeft gebracht. U was leergierig, maar van meer dan lagere school kon geen sprake zijn. Desondanks is het u gelukt uw leergierigheid te bevredigen door allerlei cursussen te volgen. En uit de wijze waarop uw brief is geschreven en gesteld, blijkt ook dat u in uw zelfontwikkeling op dit punt in hoge mate bent geslaagd. Toen is de oorlog er weer tussen gekomen, die opnieuw uw mogelijkheden heeft beperkt en tenslotte bent u, ondanks al uw pogen, ongeschoold arbeider gebleven. Aan uw harte-wens, een zeer bepaald, sociaal gericht, geschoold beroep, kon nooit worden voldaan. Steeds bleek uw kennis „te veel voor het eerste het beste ongeschoolde werk en te weinig voor geschoolde arbeid.” Dat zit u – begrijpelijk – in hoge mate dwars.

Zullen we dan nu het gesprek nog even voortzetten? Dan ben ik blij dat uw zelfbezinning in uw brief u bracht tot de uitspraak: „Mijn jeugd was een verschrikking, maar met het klimmen der jaren en hoe meer ik mijzelf ontwikkelde, hoe milder ik over die periode denk.” Dat wijst er voor mij op, dat u met uw bittere jeugd wel klaar gekomen bent en niet met wrok daarover bent blijven rondlopen. Het is mij ook duidelijk, dat de beroerde omstandigheden – ik vertelde er hierboven maar een klein gedeelte van na – uw leven wel in hoge mate hebben bepaald.

Maar een mens is nooit een produkt van zijn omstandigheden alléén. Hij heeft er ook altijd – als het goed is tenminste – iets van zichzelf ingebracht. De omstandigheden zijn het gegeven materiaal – dikwijls zeer slecht materiaal! – waarmee de mens moet werken. En nu hebben wij mensen spoedig de neiging om véél aan de omstandigheden toe te schrijven en ons weinig af te vragen, wat het aandeel is, dat wij er zelf in hebben gelegd.

Aan die, algemeen menselijke, neiging bent u natuurlijk ook niet ontkomen. U schrijft trouwens zelf: Niets menselijks is mij vreemd. In uw overpeinzingen legt u veel nadruk op uw – inderdaad zeer ongunstige – omstandigheden, en die spelen ook een grote rol. Toch zou het probleem nu nog eens meer nadrukkelijk van de andere kant uit moeten worden gezien. Door u bijvoorbeeld af te vragen: Hoe heb ik op de omstandigheden gereageerd? Wat is mijn eigen inbreng erin geweest? Dan vind ik in uw brief aanknopingspunten, die het overdenken en op hun juiste plaats stellen waard zijn. Ik lees dan dat u „moeilijk een kortzichtig baasje boven u kon verdragen”; dat u nog wel eens in botsing

kwam en u dan ontslag nam; dat het ongeschoolde werk u soms „naar de strot greep” en u er dan de brui aan gaf. Waardoor u het telkens ergens anders hebt gezocht. Terwijl het voor iemand van uw kennis en interesse misschien mogelijk is om vanuit een vast beginpunt door inspanning en toewijding een andere, meer bij uw behoeften passende werkkring te verwerven. U zou de eerste niet zijn die zich op deze wijze vanuit ongeschoolde arbeid tot andere, méér bevredigende functies zou hebben opgewerkt. Maar daar is dan die verbeterde toewijding voor nodig, die u bij uw zelfontwikkeling wel hebt getoond te bezitten. Misschien heeft uw gevoel van weerstand tegen ongeschoolde arbeid u dit in het werk tot nu toe onmogelijk gemaakt.

Zet u uw denken over het eigen leven ook in deze richting voort. Wilt u het samen met een raadsman doen, schrijft u ’t me dan en ik zal een contact voor u leggen.

Rubriek voor persoonlijke moeilijkheden en levensvragen onder redactie van C. H. Schonk, humanistisch geestelijk raadsman, met medewerking van deskundigen op verschillend terrein.

Brieven over de „dingen waarmee men zit” kunnen worden gericht aan C. H. Schonk, p.a. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. In elke brief moet, als bijdrage in de administratiekosten f 1,- aan postzegels worden ingesloten.

Bij de bespreking van uw probleem in deze rubriek wordt uw naam uiteraard niet genoemd, maar wordt u met een bepaalde letter aangesproken. Van deze letter krijgt u bericht. Bovendien wordt u het betreffende nummer van Mens en Wereld toegezonden. Ingeval men de betreffende stukken niet op het eigen adres zou willen ontvangen, kan van een correspondentie-adres of poste restante gebruik worden gemaakt. Dit moet dan naast het eigen adres duidelijk worden vermeld.

Brieven die, om redenen van plaatsgebrek of anderszins, niet in de rubriek worden besproken, worden persoonlijk beantwoord.

Mevrouw J.,

Met uw vraag stelt u, dunkt mij, een algemeen probleem aan de orde. In die zin algemeen, dat vele mensen in dezelfde situatie verkeren als u, maar dan ook weer zo, dat velen er geen vraag van maken en de dingen zonder verdere overweging laten, zoals ze zijn. En dan is dát eigenlijk m.i. weer een probleem. Maar laat ik de passage uit uw brief, waarom het gaat, eerst overnemen:

„Mijn vaders familie is al vele generaties lang aangesloten bij een vrijzinnige kerk. Wij zijn niet kerks, ook niet gelovig opgevoed, wel hebben we catechisatie-lessen moeten volgen en ben ik aangenomen. Sindsdien ben ik dus lid van een kerkgenootschap. Uit een soort trouw, ook omdat deze vrijzinnige geloofsrichting mij van alle godsdiensten het minst stoot, bleef ik aangesloten, hoewel ik in gedachten en levensbeschouwing beter bij de humanisten zou passen.

Maar in mijn gevoel is het toch een hele stap je los te maken van deze richting, juist omdat ik eigenlijk niets tegen deze godsdienst-richting heb. Ze ligt me van alle godsdiensten het best, maar het gelóóf heb ik niet. Wat dat betreft zou ik me dus bij de humanisten moeten aansluiten. Mijn vraag is nu, wat is uw mening hierover!”

Mag ik beginnen met u te zeggen, dat het niet van belang is, hoe mijn mening hierover is. U zult uw beslissing hierin zelf moeten nemen.

En daarbij gaat het er niet om wat voor mij zwaar weegt, maar wat voor u de doorslag geeft. U staat immers twijfelend tegenover de vraag die zich aan u opgedrongen heeft. Aan de ene kant voelt u zich door banden van traditie met de geloofsrichting verbonden, aan de andere kant kunt u het geloof zelf niet onderschrijven. Met deze ambivalentie moet u zelf klaar komen. Ik kan u hoogstens wat gedachten aandragen, die u misschien tot nu toe niet in uw overwegingen betrokken hebt.

De eerste is dan, dat het nodig is, dát mensen trachten hun positie duidelijk te bepalen en zich afvragen, waar zij nu eigenlijk staan. Daar bent u kennelijk mee bezig, en waar u terecht komt, dat blijft uw eigen zaak. Een groter probleem is – ik duidde dat hierboven al even aan – dat veel mensen zich van de hele vraag nauwelijks rekenschap geven en de dingen eenvoudig laten zoals ze zijn. Wanneer ze eenmaal met de echte levensproblemen worden geconfronteerd – en wie wordt dat niet op het ene of andere moment? – dan missen ze de steun en het houvast van een hecht gefundeerde levensovertuiging. Dan hebben zij zich te weinig op het leven bezonnen om er in zulke situaties raad mee te weten. In de levens- of geloofsovertuiging vinden we immers tot op grote hoogte het richtsnoer voor ons leven en het antwoord op de vraag, wat we met en in dat leven zullen doen. Of misschien moeten we ’t omgekeerd zeggen: in onze levensovertuiging hebben we ons antwoord op de levensvragen neergelegd, hoe voorlopig en voor groei en verandering vatbaar dat antwoord ook moge zijn. Maar het is nodig dat we weten hoe en waar we staan.

Een heel andere zaak die ik u – en anderen – nog in overweging wil geven, is de volgende. Zeer veel mensen blijven zich louter uit sleur of uit andere niet-ernstige motieven godsdienstig noemen, terwijl ze ’t in werkelijkheid niet meer zijn. Bij een volkstelling of bij andere gelegenheden vullen ze een godsdienst in zonder daar goede redenen voor te hebben. En ook dat lijkt nog ieders eigen zaak. Maar dat is het toch niet helemaal meer. Dat heeft namelijk ook gevolgen voor anderen. In onze wereld heerst nog altijd mede de macht van het getal. Ieder die zich godsdienstig noemt en het niet is, helpt, zonder dat hij dit wil en zich realiseert, mee om onzuivere verhoudingen in stand te houden. Wat dacht u, – ik noem nu maar één voorbeeld, de niet geringe rest moet u er maar bij denken – zou onze regering de humanistische geestelijke verzorging nog uit de kazernes kunnen weren als de werkelijk ongodsdienstige mensen in ons land zich ook duidelijk als zodanig hadden uitgesproken? Let u wel, ik keer mij hiermee niet tegen de godsdienst of de kerk, maar tegen het onzuivere beeld, dat door de betrokken buitenkerkelijken in stand gehouden wordt. Al moet ik er bij zeggen, dat het gewenst zou zijn, dat de kerken, maar meer nog de confessionele politieke partijen, minder van deze schijn, en meer van de werkelijkheid uit zouden gaan.

Over dit vraagstuk heeft Szczesny een boek geschreven: De toekomst van het ongelooft, dat zeer de aandacht heeft getrokken. Het kan u, Mevr. J., misschien ook dienen bij het verder zoeken naar een eigen antwoord op uw vraag. Evenals Szczesny's discussie met de Rooms Katholiek Friedrich Heer, getiteld: Geloof en ongelooft, stof ter overdenking aan u biedt. (Beide uitgaven Moussault, A'dam.)

En dan hebben we nog maar twee kanten van de vraag, die u opwierp, bekeken: de betekenis van de levensovertuiging voor het persoonlijk leven, en de betekenis van het positie kiezen voor de zuiverheid van de verhoudingen in ons land. Men kan ook nog denken aan het belang van een bewust en doorleefd humanisme, naast dat van een doorleefd christendom, voor de ontwikkeling van de wereld. De wereld, die wel bewust levende, door een levensovertuiging bezielde mensen nodig heeft!

Uw C. H. Schonk

Financiën

Het heeft vrij lang geduurd, voor onze kinderen enig begrip begonnen te krijgen van geld.

Zo meenden ze aanvaankelijk, dat je voor tachtig gulden de allernieuwste Amerikaanse slee kon kopen en pappe vonden ze, als hij honderd centen verdiende, beslist een man in bonis.

De twee oudsten van 9 en 7 jaar, door rijke ervaring wijs geworden, weten het nu wel zo'n beetje, maar de jongste, die amper 6 is, kan het nog niet allemaal zo best overzien.

Als je haar een dubbeltje geeft, koopt ze daarvoor, wat haar op dat moment het meest begeerlijk voorkomt, een sliert drop of een paar kauwgumballen, en wat ze aan geld overhoudt, komt ze dan weer trouw terugbrengen.

Laatst vroeg ze opeens: „Zeg Mam, hoeveel rolletjes drop kun je kopen voor een gulden?” „Tien” zei ik, maar dat ging haar bevattingvermogen blijkbaar verre te boven, want na enig nadenken vroeg ze weer: „Kun je er ook twee rolletjes drop voor kopen?”

Het was dan ook voor de kinderen een ongekende weelde, toen ze verleden jaar in de zomervakantie van een tante van mij ieder een kwartje kregen. We waren bij mijn tante op bezoek gegaan, omdat we dicht bij haar woonplaats onze vakantie doorbrachten en dit dus prachtig konden combineren. En nu kregen ze dus, behalve twee glazen limonade en snoepjes en lolly's en klapbessen, die ze zelf in de tuin mochten gaan plukken, bovendien ten afscheid ieder nog een kwartje. Het was eigenlijk te veel, vond de oudste, die er nog een gulden bijgekregen had, omdat ze pas jarig geweest was, en dat iemand zomaar al dat geld weggaf, was haar ten ene male een raadsel. Gelukkig waren de twee oudsten zo verstandig om mij hun kapi-

taal in bewaring te geven, maar de jongste vond zichzelf best wel wijs genoeg om haar eigen zaken te behartigen en weerde al mijn goede bedoelingen af.

De gevolgen bleven dan ook niet uit, want nauwelijks waren we, na een laatste zwaai naar tante, de hoek omgeslagen of daar begon het al: kwartje kwijt! Nadat mijn man en ik een paar keer diep voorovergebogen, turend naar de grond het weggetje op en neer hadden gelopen en de kinderen kruipend op hun hurken alle graspolletjes hadden omgekeerd, klonk er opeens een blijde kreet: gevonden!

Opgelucht togen we verder, aten onderweg nog de onvermijdelijke patates-frites met mayonnaise en bereikten gelukkig zonder ander opont-houd het busstation.

In de bus was het warm en de jasjes mochten uit en in het bagagenet. Rinkeldeking, daar ging het weer! Als bliksemflitsen schoot het kroost onder de banken en begon op handen en knieën de bus af te zoeken. Toen ze weer opdoken, met het vermaledijde kwartje, waren ze volslagen ontoonbaar. Nijdig pakte ik het ding af en stopte het in m'n tas, om vervolgens met een paar zakdoeken en wat spuug te proberen, het allerergste vuil af te vegen, wat maar matig succes had.

Het hele verdere verblijf buiten, taalden ze niet meer naar het geld, maar niet zodra waren we thuis of ze eisten het op, om het in de vertrouwde winkels in de buurt te gaan verbrassen.

Wat de oudsten er mee deden, weet ik niet, maar het kleintje kocht bij de groenteman een ijslolly, kreeg tot haar stomme verbazing nog vijftien cent terug en kwam aan mij vragen, wat je daar nu verder mee kon doen.

„Bewaren,” zei ik en gaf

haar een leeg luciferdoosje, dat een plaats kreeg tussen de kleine rommeltjes en prullen op haar opklapbed en prompt vergeten werd.

Nu kwam het een paar dagen later toevallig zo uit, dat ik bij gebrek aan haver-mout, griesmeelpap voor het ontbijt kookte, wat door de dochters met breed afgrijzen ontvangen werd. Ze vertikten het eenparig om er een hap van te eten, maar toen de pedagogie even een andere kant uitkeek, beloofde ik snel een dubbeltje aan ieder, die z'n bord leeg zou eten.

En werkelijk, bij de oudsten won de begeerte naar ijs het al heel gauw van de afkeer en binnen een onwaarschijnlijk korte tijd, stormden ze al met hun dubbeltje de trap af, maar de jongste liet zich door geen geld of goede woorden vermurwen en toog even later, zonder dubbeltje, ook de straat op.

Wie schetst echter mijn verbazing, toen ik haar na een paar minuten weer langzaam, voetje voor voetje de hoek om zag komen, breeduit en gelukkig kluivend aan een chocolade ijslolly!

„Hoe kom je daaraan!” brieste ik uit het raam, want ik dacht, dat ze hem van iemand gekregen had.

„Van me eigen geld!” riep ze terug, tussen twee enorme likken door. „Nou heb ik eindelijk ook eens een chocolade-ijsje van vijftien cent!”

„'t Is toch schande,” mompelde ik grinnikend. „Het loon der braven is een doodgewoon ordinair ijsje van een dubbeltje en die kleine heks heeft chocolade ijs!”

„Mevrouw,” zei de groenteman 's middags tegen me, ik krijg nog een dubbeltje van u, want uw dochtertje kwam vanmorgen een chocolade-ijslolly halen, maar ze had geen geld genoeg bij zich. 't Kostte een kwartje, maar ik dacht, dat komt wel goed!”

Zou de pedagogie dan toch niet helemaal de andere kant uitgekeken hebben, die ochtend? A.S.

Polariteitsbesef*

Een merkwaardig boek. Iemand, die een leven lang een vooraanstaande plaats in het zakenleven ingenomen heeft, neemt, als dit voorbij is, de pen ter hand om neer te schrijven, wat hij in de uren, welke hij in zijn drukke leven voor bezinning heeft weten af te zonderen, geleerd heeft. Hij doet dit zonder schroom en zonder pretentie. Bij voorbaat neemt hij er genoeg mee, dat zijn gedachten voor vakmensen niet volwaardig zijn en dat anderen kunnen klagen: te ingewikkeld. Hij heeft gefilosofeerd zonder schoolse voorbereiding, zo maar voor zichzelf, omdat dit wondere leven van ons mensen hem er toe bracht. Hij is in de leer geweest bij Bierens de Haan, Van den Bergh van Eysinga, Den Hartog e.a., heeft veel gelezen en wat hem daarin aantrok verwerkt.

De vrucht van deze overdenkingen is een verhandeling, waarvan de polariteitsgedachte begin en einde is. De ontdekking, die de schrijver reeds vroeg geboeid heeft is deze: Mens en wereld bewegen zich door en in tegenstellingen. Bij de gratie van tegengestelden, die botsen, elkander verdringen, maar ook op kunnen gaan in een nieuwe eenheid, die beider eenzijdigheid te boven gaat, vindt het proces, dat wij leven noemen, voortgang. Het inzicht met deze ontdekking tot de grond van ons bestaan doorgestoten te zijn noemt hij polariteitsbesef.

In verschillende opstellen, die gemeen hebben, dat zij telkens van een andere kant ditzelfde thema naderen, wordt deze gedachte nader uitgewerkt. Wie een gesloten betoog verlangt en niet tevreden is als een schrijver dit verlangen niet stilt, moet dit boek laten liggen. Wie geniet kan van beschouwingen, waarin hij telkens op produktieve gedachten stuit en wie bij het terugzien op zijn eigen geestelijke wordingsgang bovengenoemde namen in de herinnering komen, zal het gesprek, dat de auteur deels met zichzelf, deels met zijn lezers voert met genoeg volgen. De idealistische filosofie, die de achtergrond vormt van al wat hij schrijft, mag, in vele opzichten verouderd als zij is, tot kritiek prikkelen, zij herbergt gedachten, die ook nu nog van belang zijn. Met de heer Bouma, die bij dit boek een „Ten geleide” geschreven heeft, ben ik van mening, dat wie al lezend zoekt naar de mens, die hij in deze bladzijde ontmoet, zich de tijd er aan besteed niet zal berouwen. Pr.

* P. Dijkhuis, *Polariteitsbesef als een der fundamenteën van het Humanisme*. Uitg. Born N.V., Assen.

Naar een nieuw hoogtepunt

In ons ledenorgaan van 11 maart 1961 maakten wij melding van onze actie: Naar een nieuw hoogtepunt.

Op 15 april a.s., de dag waarop het Humanistisch Verbond in Zwolle in congres bijeenkomt, maakt het Steunfonds andermaal zijn saldo bekend. Indien u bij gelegenheid van de jubileumactie, die een volledig succes werd, verzuimde een bijdrage te storten op onze girorekening, kunt u dit alsnog doen, doch dan wel graag vóór 1 april a.s. U kent ons gironummer? 6168, t.n.v. Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort.

De Joden en het rassenvraagstuk

„The Jewish People”, the race question in modern science. Prijs f 2,50 nieuwe Franse Fr.

Onder deze titel heeft Harry L. Shapiro, in opdracht van de Unesco, een boekje over het Joodse volk geschreven. Het is een geschiedenis geworden van het Joodse volk in zijn omzwervingen in de wereld tot aan de vestiging van de nieuwe Joodse staat. In 82 pagina's vertelt Shapiro op indringende en heldere wijze het boeiende verhaal van de Joden tegen de achtergrond van het rassenvraagstuk, zoals de moderne wetenschap dit verstaat.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet
Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bonger, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:
H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

IK denk er ZO over

Twee vragen na een forum

Gedurende de discussie na het forum, gehouden op 14 februari in Den Haag, kwamen o.a. twee vraagstukken aan de orde. Ten eerste ging het er om of het H.V. moest streven naar een zo groot mogelijk ledental uiteraard gerecruteerd uit de onkerkelijken. Sommige aanwezigen stonden hier wat sceptisch tegenover, zowel wat de wenselijkheid als de mogelijkheid betreft. Ze waren van mening dat het humanisme nu eenmaal een beweging is, die van haar adepten een onafhankelijke geest, geestelijke verdieping en kritische aanleg vraagt en een zekere algemene ontwikkeling, die niet iedereen kan opbrengen, zodat het verbond althans „gedragen” moet worden door een geestelijke élite. Dit zou tot konsekwentie hebben, dat het H.V. nooit een werkelijk populaire beweging kan en zal worden; hetgeen tot een zekere resignatie leidt. Anderen meenden dat men wel degelijk o.a. door propaganda er naar moet streven een zo groot mogelijk aantal leden te verkrijgen, om ook de minder ontwikkelde humanistisch denkenden een geestelijk tehuis te bieden.

Ik geloof dat deze laatste opvatting de juiste is. Een andere kwestie is m.i. dat een discussie op basis van verschil van opvatting in dit opzicht een spiegelgevecht is. Ten eerste omdat elke geestelijke beweging, elke godsdienst, elke ideologie (in de gunstige zin bedoeld) wat betreft zijn geestelijke grondslagen en theoretische beginselen uit de aard der zaak altijd moeilijk te begrijpen is (ik kom hierop nog terug) en wat aangaat zijn organisatie altijd door een geestelijke (althans verstandelijke) élite geleid moet worden en verder omdat er voor het H.V. geen keuze bestaat. Het streven naar het grote (althans grotere) getal is nl. niet aan ons gelaten, maar wordt door de buitenwacht, de confessionelen opgedrongen (zoals bij de V.P.R.O., ook een minderheid).

De rechten welke deze tegenstanders voor zich opeisen en die ze ons trachten te onthouden, ontfanen ze nl. voor het grootste deel aan de grootte van hun aanhang en ze beroepen zich daarop. Aan gerechtigde verlangens menen ze niet te behoeven te voldoen omdat „er zo weinigen achter staan”. Vergroting van het aantal leden is dus een dringende eis en ook een mogelijkheid (althans in beperkte mate, omdat ik ook van mening ben, dat van „massificatie” om dat lelijke woord eens te gebruiken, geen sprake zal zijn).

Afgescheiden hiervan kosten alle activiteiten die van het Verbond uitgaan geld, zelfs veel geld. Dit kan door een „Gideonsbende” (dit woord is gebruikt) bij alle goede wil op de duur niet verschaft worden, speciaal niet voor de verichtingen op sociaal en propagandistisch gebied, die in het bijzonder kostbaar zijn. Een alternatief bestaat dus niet, onverschillig van het feit in welke richting de voorkeur gaat.

Moeilijk?

Een tweede kwestie, die ook ter sprake kwam „vanuit de zaal” was, dat men juist in verband met de „popularisering” de inhoud van Mens en Wereld voor velen te moeilijk vindt. Wat dit aangaat zou ik het volgende willen zeggen. Mijn leermeester prof. Eykman, de Nobelprijswinnaar, opende eens een rectoraatsrede onder het motto „in de natuurwetenschappen is eenvoud niet het kenmerk van het ware”. Zoals ik reeds opmerkte geldt dit voor de geesteswetenschappen en voor alle geestelijke vraagstukken in minstens even sterke mate en het is onmogelijk voor schrijvers en ook voor de redactie van

M. en W. ingewikkelde kwesties altijd eenvoudig te brengen.

Men kan er naar streven maar zonder in simplificering, oppervlakkigheid en onvolledigheid te vervallen lukt dit niet altijd. Let wel, niet altijd. Ook op het gebied van het humanisme zijn er onderwerpen genoeg, die van de lezers geen moeilijke denktaak of diepgaande kennis vragen. Zij die over deze laatste niet beschikken en de eerste menen niet te kunnen opbrengen, kunnen bepaalde artikelen zonder bezwaar overslaan. Men hoeft zich daarvoor niet te generen. In deze tijd van specialisatie komt een ieder zonder uitzondering in deze dwangpositie. Zelfs in elk leidinggevend dagblad treft men, zeker op zaterdagavond, verhandelingen aan b.v. over kunst, die voor niet-deskundigen heel moeilijk begrijpelijk zijn al was het maar om de vele kunsttermen, die men er in aantreft.

Hoewel ik meen over een vrij grote woordenschat te bezitten, stuit ik toch herhaaldelijk bij lezing b.v. van de zaterdagavondeditie van het Vaderland op termen welke ik moet naslaan, vaak zonder succes. Bovendien moet men niet menen, dat wanneer (b.v. in theologische leer- gangen door de radio) gesproken wordt over de grondslagen van de godsdienst, dit op eenvoudige wijze of in eenvoudige termen gebeurt of

Is een persoonlijk God voor een humanist aanvaardbaar?

U vergunne mij, verduidelijking te vragen van de laatste alinea van Kritisch Allerlei van 28 januari 1961, waarin het volmondig ja van uw redacteur mij volmaakt in tegenspraak voorkomt met de grondstellingen van het Humanistisch Verbond, die in dit opzicht, namelijk van een persoonlijk God, onlangs in zijn radiotoespraak door dr. Bongers nog eens duidelijk zijn uiteengezet. Met dit volmondig ja verzwakt u deze doelstellingen ten eerste. Het lijkt mij, en niet nu voor de eerste keer, dat het H.V. hierdoor zijn poorten te wijd opent.

A. M.-S.

(lid sinds oprichting)

Met onze constatering, dat de beginselen van het Humanistisch Verbond het geloof in een persoonlijk god niet uitsluiten, hebben wij ongewild een strijdzaak opgeworpen, die ons ook zelf van het allergrootste belang lijkt. Het is vooral het „volmondig ja” geweest dat onzekerheid heeft doen ontstaan over de vraag of het geloof in een persoonlijk god logisch wel in het verband van de humanistische levensovertuiging past. Juist dat „volmondig” heeft de onjuiste indruk kunnen wekken, dat de redactie die vraag bevestigend zou willen beantwoorden. Wij stellen er prijs op uitdrukkelijk vast te stellen, dat die indruk ten onrechte is gewekt. Bij nader inzien hadden wij onze opmerking ter zake dan ook minder positief moeten formuleren. Persoonlijk acht uw redacteur dit geloof namelijk wel in strijd zoal niet met de letter dan toch met de geest van onze beginselverklaring, omdat, zoals de heer Van Royen in deze rubriek het zo duidelijk stelde, „wanneer men niet uitgaat van het geloof in een persoonlijk God, men nooit tot dit geloof zal komen.” (M. en W., 11 maart 1961). Hij heeft in de gewraakte passage dan ook niets

kan gebeuren. Integendeel. Men denke b.v. aan de leer van de drie-eenheid toch een fundamenteel begrip. Persoonlijk gaat het mij als over dit probleem gesproken wordt of ik tracht mij er in te verdiepen als de student uit Faust „Mir wird von Alledem so dumm, als dreht mir ein Mühlrad im Kopfe herum.” Het is me met de beste wil nooit gelukt er iets van te begrijpen.

De r.k. bisschoppen weten met lekenpretenties op dit gebied wel weg. Toen de leden van de r.k. wetenschappelijke vereniging Hadalbert, waarin de geestelijke élite van het r.k. leken- dom verenigd is, zich verstoutten om over theologische kwesties een oordeel te hebben, werden ze met de bekende vrijmoedigheid (een eufemistisch woord) op hun plaats gezet. Men moest dit theoretiseren maar aan de deskundigen (de clerici) overlaten, want de kennis van zaken ontbrak toch bij deze leken.

Hieruit ziet men dat het ook op ander gebied van het geestelijk leven niet steeds gelukt eenvoudig te blijven. Wat dit betreft is dus het H.V. geenszins een uitzondering. Een andere kwestie is, dat het gebruik van vreemde woorden, hetgeen vaak onvermijdelijk is, omdat deze termen een zekere wetenschappelijke of artistieke kleur hebben, die bij vertaling minder goed naar voren komt, beperkt zou kunnen worden of dat een (soms benaderende) vertaling in het Nederlands wenselijk is. Ditzelfde geldt voor citaten in vreemde talen. Toelichting ziet men zelden ook bij nogal cryptische woorden. Daar de schrijvers van de artikelen dit meestal vergeten, lijkt het me wenselijk dat dit van redactionele zijde gebeurt b.v. in een noot. Aan gerechtigde bezwaren kan op deze wijze voor een groot deel tegemoet gekomen worden.

T. J. Eskes

anders willen doen dan vaststellen, dat de beginselen van het H.V. een dergelijk geloof niet uitsluiten, zolang men niet van een bijzondere openbaring uitgaat. Dat lijkt hemzelf, met de briefschrijvers over dit onderwerp, een inconsequentie, maar misschien is het voor verdere discussie verhelderend als eens een lid de pen opneemt, die het een wel met het ander kan rijmen. Wij meenden in onze onschuld, dat er wel enkele zulke leden waren, en zouden in ieder geval niet zover willen gaan als de heer Van Royen, die dezulken praktisch de toegang tot het Verbond wil ontzeggen.

Red. K. A.

Lezingen voor de radio

26 maart 9.45 uur (VARA) dr. O. Noordebos: „Begrip en ruimte”.

2 april VARA 10.15-10.30 uur: Prof. Dr. J. Brandt Corstius: „Meer dood dan levend”.

4 april AVRO 16.00 uur: Prof. Dr. D. Loenen: „De Griekse oudheid en hum. opvoedingsidealen”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

* De uitzendingen voor de AVRO-microfoon vinden steeds plaats op de eerste dinsdag van de maand, des middags van 4 uur tot 4.15 uur.

CREMATIE

is dé oplossing bij het nijpende
gebrek aan grond.

Crematie is bovendien esthetisch.

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de
VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97

„Vakantie-woningruil”. Aangeb. bungalow te
Schalkhaar 3 km van Deventer, 5 sl.pl. plus
k. led. Gevr. woning aan zee. Event. ook huur.
Brieven onder no. mrt. 11 aan het bureau van
dit blad.

Lunteren: goed gebouwd vakantiehuisje te huur
voor langere tijd, zeer mooi gelegen, 4 pers.
Inl. J. Weiland, Händelstraat 32, Arnhem,
tel. 2 65 69.

ZEDDAM-MONTFERLAND

In deze prachtige landelijke en bosrijke omge-
ving vindt U werkelijk rust. Tussen koren-
velden, dicht bij de bossen: Pension „Wijde
Blick”. Uitstekende verzorging. Bij weekverblijf
f 8,- p.p. d. Telef. 08345-493.

Mogen wij onze lezers nog eens attent ma-
ken op de volgende door het Humanistisch
Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter
genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0,30
Een verrassende ontmoeting	- 0,25
Het rassenprobleem	- 0,25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw
verzoek gaarne toegezonden.

Niet alleen de kerkelijken hebben
hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzor-
ging op humanistische grondslag
neemt op zich de verzorging van de
wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap
bij de Secretaris: J. de Leeuw,
Herengracht 62, Amsterdam-C.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden,
onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.
Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.
Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de
uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 tot november 1960 toegenomen met 3400 en
bedraagt thans ruim **4700**

De abonnementsprijs ad f 4,- per jaar dient u over te schrijven op postrekening 58 t.n.v.
de Humanistische Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: **Nieuw abonnee 1961**.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal,
F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en
Prof. Dr. B.W. Schaper,

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293

zeilkamp 1961 - langweer (fr.)

Na het geslaagd zeilkamp in 1960 wordt bij voldoende deelname in 1961 opnieuw een
familie-zeilkamp gehouden en wel van 5 t/m 19 augustus 1961. Prijs f 65,- per week
(alles inbegrepen). Opgaven vóór 31 december a.s.

Voor volledige inlichtingen: Oudegracht 152, Utrecht (030) 1 01 63.

Verpleegster worden?

Gunstige voorwaarden voor leerlingen
1e- en 2e-jaars leerlingen kunnen geplaatst worden.

Kortere arbeidstijd.

Aanvangssalaris f 109,84 per maand, benevens vrije kost, inwoning, bewassing en genees-
kundige verzorging.

Verstreking van dienstkleding. Tweemaal per maand vergoeding van reiskosten. Goede
vooruitzichten, als het diploma verkregen is. U.L.O.-diploma strekt tot aanbeveling.

Sollicitaties aan de Adjunct-Directrice, Gemeentelijk Ziekenhuis, Z a n d a m.